

MARJA JÄRVENTAUSTA

Havaintoja varhaisnykysuomen rakenteesta Christoph von Schmidin *Heinrich von Eichenfels* -kertomuksen eri käännösten valossa

Varhaisnykysuomen kaudella, joka alkoi murteiden taistelulla, suomen kirjakieli vakiintui aluemurteiden värittämästä kirjoitetusta kielestä kohti yhtenäistä kirjakieltä. Muutokset koskivat kielen kaikkia osa-alueita, ja ne tapahtuivat varsin lyhyen ajan kuluessa. Vertailemalla varhaisnykysuomen kauden teosten eri painoksia, eri laitoksia ja uudelleenkäännöksiä voi saada käsityksen siitä, miten periaatteellisia muutokset olivat ja miten nopeasti ne toteutuivat (esim. Lauerma 2012, 15–16). Kiurun (2000, 119) mukaan varhaisnykysuomen ”tutkimiseen soveltuvat varsinkin sellaisten kirjojen peräkkäiset painokset, joiden kielestä vastaa joku kielen kehittämisestä innostunut asiantuntija”. Toisaalta myös laajalevikkoinen käyttökirjallisuus soveltuu hyvin muutosten kuvaamiseen. Varhaisnykysuomen kaudella tällaista käyttökirjallisuutta oli muun muassa käännetty lasten ja nuorten kirjallisuus, mistä kertovat käännösten monet uusintapainokset (ks. Brummer-Korvenkontio 2000).

Lasten- ja nuortenkirjoja suomennettiin aluksi paljon saksasta. Yksi 1800-luvun käännetyimmistä ja luetuimmista saksankielisistä kirjailijoista oli Christoph von Schmid (1768–1854), eteläsaksalainen katolinen pappi, joka toimi myös pedagogina ja kirjoitti kymmenittäin opettavia kertomuksia lapsille ja lapsenmielisille (ks. Creutz 2004, 327–332). Hänen tunnetuin ja laajalevikkisin teoksensa on kertomus Brabantin Genovevasta, joka suomennettiin ensimmäisen kerran 1847 ja josta sittemmin ilmestyi monien uusintapainosten lisäksi myös uusia käännöksiä (Brummer-Korvenkontio 2000, 355–356; Kuivasmäki 2007, 285–286). Muutamat muutkin von Schmidin teokset ovat yltäneet Suomessa useampiin painoksiin ja useampiin käännöksiin, niin myös hurskas kertomus Heinrich von Eichenfelsistä (jatkossa HvE) vuodelta 1817.¹ Sen ensikäännös ilmestyi 1836 nimellä *Nuoruuwen sywän, taikka Kuinka Heikki Jäykkänen oppi Jumalata tuntemaan* (jatkossa HJ). Teoksen kääntäjää ei mainita, mutta sensuurikomitean kotimaisen

¹ Kertomuksen taustasta ja juonesta ks. Lehtonen (1981, 39–41).

tarkastettavan kirjallisuuden diaarista käy ilmi, että suomentajan on täytynyt olla Otto Tarvanen.² Vuonna 1846 HJ:stä ilmestyi kielellisesti melko perusteellisesti työstetty uusi laitos nimellä *Kertomus kuinka Heikki Tamminen oppi Jumalata tuntemaan ja rakastamaan* (jatkossa HTa). Nimiölehdellä puhutaan ”mukailemasta” ja tekijäksi mainitaan O. T. eli Otto Tarvanen. Tämän uuden laitoksen vain hieman muunneltu uusi painos (jatkossa HTb) ilmestyi Tarvasen kuolinvuonna 1862. Vain kaksi vuotta myöhemmin teoksesta julkaistiin uusi käännös nimellä *Kuinka Henrikki von Eichenfels oppi Jumalaa tuntemaan: kertomus lapsille ja lastenystävälle* (jatkossa HE). Suomentajaa ei nytkään mainita, mutta jo alkulehdiltä käy ilmi, että käännös on kielellisesti kömpelö ja noudattelee melko tarkoin lähtötekstin rakenteita. Sekä kieleltään että käännösratkaisuiltaan se poikkeaa selvästi Tarvasen suomennoksista.

Tarkastelen näiden neljän Eichenfels-käännöksen kieltä osana varhaisnykysuomen kirjallista kielenkäyttöä. Tavoitteenani ei ole kattava esitys käännösten kielestä, vaan keskityn valikoiden sellaisiin kielenpiirteisiin, jotka erottavat käännöksiä toisistaan ja havainnollistavat varhaisnykysuomessa tapahtuneita äänne-, muoto- ja lauseopillisia muutoksia. Kun vertailtavana on kolme Tarvasen laatimaa käännöstä, tulokset eivät luonnollisestikaan ole yleistettävissä, mutta omalta osaltaan ne heijastelevat sitä kielellistä kehitystä, joka varhaisnykysuomen kaudella oli käynnissä ja joka vaikutti myös yksittäisen kielenkäyttäjän valintoihin. Tarvasen kielenkäyttöä 1920-luvulla tutkinut A. V. Haila (1923, 51) tekee selvän eron Tarvasen 1830-luvun puolivälissä ilmestyneiden käännösten ja myöhemmän tuotannon välillä ja toteaa, että Tarvanen käytti varhaisissa käännöksissä ”sitä kieltä, jota hän kotiseudullaan oli oppinut, nimittäin Pohjois-Hämeen savolaismurretta” ja siirtyi sitten 1840-luvulla käyttämään ”enemmän tai vähemmän johdonmukaisesti silloista kirjakieltä”. Haila ei kuitenkaan tuntenut HJ:ta, vaan perusti 1830-lukua koskevat huomionsa kahteen muuhun Tarvasen käännökseen, jotka ovat äänneasultaan selvästi HJ:ta murteellisempia. Siksi HJ:n ja HTa:n väliset erot eivät ole niin jyrkkiä, kuin Haila antaisi ymmärtää. Vielä vähemmän eroja on HTa:n ja HTb:n välillä, mikä on yllättävää siksi, että käännösten väliset vuodet olivat ehkä kiivainta suomen kielen kehityksen aikaa. Vaikuttaakin siltä, että HTb ei ole enää ilmestyessäänkään ollut aivan ajantasainen. Siksi vertailussa on mukana vain kaksi vuotta HTb:n jälkeen ilmestynyt HE, joka käännöskieli-syydestään huolimatta noudattelee erityisesti äänne- ja muotopiirteiltään jo selvästi toista aikaa kuin HTb.

2 Otto Tandefelt eli Otto Tarvanen (1811–1862) syntyi Saarijärvellä, tuli ylioppilaaksi 1830 ja toimi opiskelujensa jälkeen postivirkamiehenä ensiksi Helsingissä (1836–1842), sen jälkeen Hämeenlinnassa ja vuodesta 1854 aina vuoteen 1860 Kokkolassa. Tarvanen suomensi vuosien 1835 ja 1850 välillä kymmenkunta teosta saksasasta ja ruotsista, pääosin kertomus- ja tietokirjallisuutta, mutta myös uskonnollisia teoksia. (Haila 1923, 49–50.)

1 Äännepiirteistä

Vaikka HJ on äänneasultaan jo selvästi yleiskielisempi kuin Tarvasen muut 1830-luvun käännökset, on HJ:n ja HT:n³ välillä joitakin silmiinpistäviä eroja. Vokaalistossa erot ovat melko vähäisiä. HJ:hin on jäänyt jokunen *männä*-tapaus ja kieltoverbin imperatiivimuoto on aina *elä*-asuinen, mutta esimerkiksi pitkät vokaalit ovat diftongiutumattomia lukuun ottamatta joitakin yksittäisiä *outtaa*-muotoja. *i*-loppuiset diftongit ovat HJ:ssä redusoituneet painottomassa asemassa, ja tämä koskee myös imperfektin ja konditionaalin *i*:n vuoksi syntyneitä diftongeja, esim. *uskosin* (HJ30), *määkäsi* (HJ24). Toisaalta HTa:han on ilmestynyt supistumaverbien imperfektin sekä yksikön 1. ja 2. persoonan omistusliitteiden edelle sekamuodosteisia *i*-loppuisia diftongeja, esim. *isäisi* 'isäsi' (HTa18), *mielelläini* 'miehelläni' (HTa41), *rupesikin* 'rupesikin' (HTa30), joista kuitenkin osa on palautettu jo HTb:ssä takaisin *ittömiksi* (muodoista tarkemmin jäljempänä). HJ:n *eA*-yhtymät on muutettu HTa:ssa kauttaaltaan *iA*-yhtymiksi (ks. myös Lehikoinen–Kiuru 1989, 118), esim. *synkiätä* (HTa1), *rupian* (HTa21), ja säilytetty tällaisina myös HTb:ssä. HE:ssä diftongit ja vokaaliyhtymät ovat poikkeuksetta nykysuomen kannalla.

Selvimmät äännepiirteelliset erot HJ:n ja HT:n välillä koskevat *t*:n heikon asteen ja *ts*-yhtymän merkintää. HJ:ssä *t*:n heikon asteen vastineena on yleisesti kato, esim. *käessään* (HJ46); labiaalivokaalin jäljessä heikkoa astetta vastaa labiodentaalinen approksimantti, jota kirjoituksessa merkitään *w*:llä, esim. *walkeuwen* (HJ29) tai *sywämmestään* (HJ53), *i*:n jäljessä *j*, esim. *taija* (HJ10), ja *saada*-verbissä *h*, esim. *saaha* (HJ8). HTa:ssa enää *sydän*-sanassa on *d*:n tilalla kato, esim. *syämmestänsä* (HTa36). Muutoin HTa:ssa ja HTb:ssä *t*:n heikon asteen vastineena on aina *d* (ks. myös Haila 1923, 55–56). Muutoksen taustalla voi tässä hyvin olla Lönnrotin (1841, 16–17, 22) ehdotus yhtenäistää *t*:n heikon asteen kirjoitusasu. HE:ssä *t*:n heikon asteen vastineena on aina *d*.

ts-yhtymän vastineena on HJ:ssä yleensä savolaismurteiden mukainen *ht*, esim. *mehtää* (HJ5), *wiheriöihtewä* (HJ26), joskus myös pelkkä *t*. Hailan (1923, 56) mukaan Tarvanen käyttää 1830-luvun käännoksissään pelkkää *t*:tä yleensä suljetun tavun rajalla. HJ:ssäkin tällaista vaihtelua on havaittavissa, esim. *metistössä* (HJ7), *metikköön* (HJ57), mutta mitenkään systemaattista vaihtelua ei ole, vrt. esim. *katellen* (HJ24) ~ *kahtellen* (HJ37). HTa:ssa ja HTb:ssä on yksinomaan *ts*:llisiä muotoja, samoin HE:ssä.

Erot HJ:n ja HTa:n välillä kertovat siitä, kuinka 1840-luvun kirjalliset esikuvat ovat etäännyttäneet Tarvasen omasta murretaustastaan lähemmäs muotoutumassa olevaa kirjakielen normia. Pyrkimys oikeanlaiseen ilmaisuun on johtanut vähäisiin ylilyönteihin, mutta ne on korjattu uuteen painokseen, niin että HTb on äännepiirteiltään *eA*-yhtymiä lukuun ottamatta jo nykysuomen kannalla.

3 Käytän lyhennettä HT silloin, kun HTa ja HTb eivät eroa toisistaan.

2 Muotopiirteistä

Eichenfels-käännösten muotopiirteiden tarkasteluun löytyy vertailuaineistoa Lauerman (2008; 2012) Jakob Johan Malmbergin kielenkäyttöä koskevista tutkimuksista. Keskityn seuraavassa kuitenkin vain sellaisiin piirteisiin, jotka eivät Eichenfels-käännöksissä ole vielä nykysuomen kannalla ja joissa ilmenee käännösten välillä eroja.

HJ:ssä ja HT:ssä **allatiivin** päätteenä vaihtelee lähinnä savolaiseksi katsottava *-llen* läntisen *-lle:n* kanssa (ks. Kettunen 1940, kartta 126). HJ:ssä noin viidennes allatiiveista on *n*-päätteisiä,⁴ ja noin puolet niistä liittyy pronomineihin, esim. *sinullen* (HJ14), *kellenkään* (HJ27). Jakauma on hyvin samankaltainen kuin Malmbergin varhaisissa käännöksissä (Lauerma 2008, 360). HTa:ssa *llen*-allatiivien osuus nousee yli kahteen kolmannekseen, sillä HJ:n *lle*-päätteitä on muutettu järjestelmällisesti *llen*-muotoon, esim. *hywille wanhemmille* (HJ49) > *hywillen wanhemmillen* (HTa34). Tarvanen näyttää seuranneen tässä aikansa kirjallisia esikuvia, sillä Lönnrot oli päättänyt (1841, 30–31) *n*-loppuisen allatiivin kannalle, Renvallin kielioipissa (1840, 46) ensisijaisena päätenä on *-llen*, ja 1840-luvun merkittävä hengellisen kirjallisuuden suomentaja Henrik Renqvistkin suosi *n*-päätteistä muotoa (Lauerma 2008, 361). HTb:ssä allatiivit muuttuvat kuitenkin jälleen vokaaliloppuisiksi, eikä jäljelle jää enää kuin joku satunnainen *llen*-muoto. HE:ssä *n*-päätteisiä allatiiveja ei esiinny enää lainkaan. Kehitys on hyvin samankaltainen kuin Lauerman tutkimassa aineistossa, ja Lauerma (mt., 362) toteaaakin, että 1860-luvulla *n*-allatiiveja ei enää esiinny juuri muualla kuin runokielessä.

Abessiivin yksinäis-*t*-llisen ja geminaatallisen variantin jakauma on Eichenfels-käännöksissä selvä: HJ:ssä ja HTa:ssa esiintyy vain yksinäis-*t*-llisiä abessiiveja, HTb:ssä ja HE:ssä vain geminaatallisia. HTa:ssa ja HTb:ssä abessiivia edeltää aina prepositio *ilman*, HJ:ssä ja HE:ssäkin toisinaan, esim. *ilman hywitä neuwoita* (HJ13), *ilman opetuksetta ja hywittä tawoittoa* (HE10). Lönnrotin (1841, 30–31) kannasta poiketen Tarvanen ei vielä HTa:ssa siirry geminaatalliseen muotoon, ja Renvallin (1840, 42, 46) katsoo sen vielä lähinnä joidenkin pohjoisempien murteiden piirteeksi. Lauerman (2008, 363–364) mukaan yksinäis-*t*-llinen abessiivi väistyi uskonnollisesta kirjallisuudesta vasta 1860-luvulle tultaessa, ja tätä havaintoa myös HTb:n ja HE:n geminaatalliset abessiivit tukevat (ks. myös Lehikoinen–Kiuru 1989, 133; Pantermöller 2012, 166–169).

Persoonapronominien akkusatiivimuodoissa oli 1800-luvulla käynnissä muutos kohti *t*-päätteisiä muotoja (Lehikoinen–Kiuru 1989, 157). Ensiksi *t*-päätteisiä muotoja käytettiin monikossa, mistä ne yleistyivät myös yksikköön (Häkkinen 1994, 197). Tämä kehitys näkyy myös Eichenfels-käännöksissä. HJ:ssä (jossa tosin on vain muutama persoonapronominin akkusatiivimuoto⁵), HTa:ssa ja HTb:ssä yksikölliset pronominit ovat aina *n*-päätteisiä ja monikolliset *t*-päätteisiä, esim. *antakaa minun oikeuwen käsiin*

4 Mukaan ei ole laskettu omistusliitteisiä muotoja, joissa päätevaihtelu neutraalistuu, esim. *päällensä*.

5 Tämä johtuu osin siitä, että etenkin yksikön 3. persoonassa henkilöistä käytetään useimmiten demonstratiivipronominia *se*.

(HJ14), *Jumala kuitenkin voipi hänen löytää* (HTa45), *se erotti meijät* (HJ60), *syyttäin myrsky ilman saattaneen heidät kiiwauteen* (HTb47). HE:ssäkin monikolliset pronominit ovat poikkeuksetta *t*-päätteisiä, mutta yksikössä *n*- ja *t*-päätteisiä muotoja käytetään vielä vaihdellen, esim. *ottanut hänen pienen Henrikin hoitajaksi* (HE5), *noutaisi hänet takasin* (HE35). Lauerman (2012, 68–69) mukaan yksikön *t*-muotojen vakiintuminen kesti uskonnollisessa kirjallisuudessa aina 1800-luvun lopulle saakka.

Monikon genetiivit eivät noudata Eichenfels-käännöksissä varhaisnykysuomen kaudelle tyypillistä kehitystä yksikkövirtaloisista monikkovirtaloisiin muotoihin (ks. esim. Lehikoinen–Kiuru 1989, 156). Yksikkövirtaloisten muotojen osuus on nimittäin HJ:ssä vain hieman yli 40 %, mutta HTa:ssa ja HTb:ssä jo lähes 80 %. HJ:ssä yleisin päätte on Jyväskylän eteläpuolisille murteille tyypillinen monikkovirtaloinen *-en*, HTa:ssa ja HTb:ssä taas yksikkövirtaloinen *-in*, jota tavataan myös Tarvasen kotipitäjässä Saarijärvellä (ks. Kettunen 1940, kartta 186), esim. *rehellisten vanhempain lapsi* (HJ19) > *rehellisten vanhempain lapsi* (HTa12), *worojen asumus* (HJ17) > *woroin asumus* (HTa10). Muutoksen suunta osoittaa, kuinka Tarvanen oli varhaisissa käännöksissään vielä selvästi kotoisten itämurteiden kannalla ja muutti HTa:ssa kielenkäyttöään läntisemmäksi eli kirjakielisemmäksi, sillä vielä 1800-luvun puolivälissä yksikkövirtaloiset monikon genetiivit olivat kirjakiellessä vallitsevia (Lehikoinen–Kiuru 1989, 124; ks. myös Lönnrot 1841, 30). Monikkovirtaloisten genetiivien ylivalta säilyi myös HTb:ssä, ja vasta HE:ssä erot tasaantuvat niin, että yksikkö- ja monikkovirtaloisia muotoja on jokseenkin yhtä paljon. Päätteiden välillä on HE:ssä kuitenkin vielä hieman horjuntaa, esim. *ryövärein* (HE10) ~ *ryövärien* (HE10), *kaikkien* (HE26) ~ *kaikkein* (HE46), mikä viittaa muutoksen käymistilaan.

Partitiivin päätteissä Eichenfels-käännökset noudattelevat kirjasuomen yleisiä kehityslinjoja niin, että heikkoasteinen päätte yleistyy sivupainollisen tavun jäljessä (esim. Lehikoinen–Kiuru 1989, 157). HJ:ssä, HTa:ssa ja HTb:ssä kolmi- ja useampitavuisen *A*- ja *O*-nominien yksikön partitiivi on lähes yksinomaan vahva-asteinen, esim. *olentota* (HJ40, HTa27, HTb36), *elämätänsä* (HTa45, HTb59), *Jumalata* (HJ47, HTa3, HTb43). Myös *eA*- ja *iA*-nominien partitiivi on vahva-asteinen, esim. *hopeata* (HJ27) ~ *hopiata* (HTa18, HTb24), *pimiätä* (HJ17, HTa14, HTb19). Tarvasen murretaustaa vasten vahva-asteisten päätteiden runsaus ei ole mitenkään yllättävää (ks. Kettunen 1940, kartta 5), mutta kaikista käännöksistä löytyy myös joitakin heikkoasteisia päätteitä, esim. *tupakkaa* (HJ18, HTa10, HTb15), *metikköä* (HJ58), *metsistöä* (HTa41, HTb53). HE:ssä kaikki kolmi- tai useampitavuisen *O*-nominien yksikön partitiivit ovat heikkoasteisia, esim. *aurinkoa* (HE24), *olentoa* (HE32), mutta *A*-nomineissa esiintyy vielä jonkin verran vaihtelua, esim. *Jumalata* (HE48) ~ *Jumalaa* (HE46). *eA*-nomininit ovat vahva-asteisia, esim. *hopeata* (HE13), *himmeätä* (HE47). Monikon partitiivit ovat yleensä myös Tarvasen käännöksissä vahva-asteisia, esim. *ihanoita* (HJ30, HTa20, HTb27), *katkereita kyyneleitä* (HTa40, HTb52), *heelmäitä* (HJ26), mutta poikkeuksia ja vaihteluakin löytyy, esim. *ihania* (HJ38, HTa26, HTb35), *heelmiä* (HJ18). HE:ssä monikon partitiivit ovat lähes poikkeuksetta heikkoasteisia, esim. *hedelmiä* (HE15), *salamia* (HE9), mutta *simpukoita* (HE13).

Verbien taivutuksessa merkittävin ero nykysuomeen verrattuna ovat satunnaiset

refleksiivitaivutuksen muodot, joita HJ:ssä, HTa:ssa ja HTb:ssä on kymmenkunta ja HE:ssäkin vielä muutama. Preesensissä yksikön 3. persoonan päätte on HJ:ssä *-ikse*, HTa:ssa ja HTb:ssä *-iksen*, esim. *ilmottaikse* (HJ63), *kätkeiksen* (HTa45 < HJ63: *kätkeä ihtensä*). Imperfektissä HJ:ssa ja HT-käännöksissä päätte on useimmiten savolaismurteiden mukainen *-in*, esim. *lohutteliin* (HJ14 > HTa8: *lohduitteli itseänsä*), *pelastiin* (HTa44 < HJ62: *ihrensä pelasti*), mutta niissä esiintyy myös tuon ajan kielioppien (esim. von Becker 1824, 96; Renvall 1840, 116) ilmeisesti lähinnä symmetriasyistä suosimaa *-ikse*-päätettä (ks. Koivisto 1990, 12–13), esim. *ilmottiikse* (HJ46), *ilmoittiiksen*⁶ (HTa32, HTb42), *laskiiksen* (HJ37, HTa25, HTb34). HE:ssä preesensmuotoja ei esiinny lainkaan, ja imperfektissä yksikön 3. persoonan päätte on aina *-ikse*, esim. *lohduittaikse* (HE10 < HTb12: *lohduitteli itseänsä*).

Persoonapäätteistä vain monikon 2. persoonassa on eroa käännösten välillä. Tarvasen käännöksissä päätte on imperatiivia lukuun ottamatta aina *-tten*, mikä johtuneen hänen murretaustastaan (ks. Kettunen 1940, kartta 165; Renvall 1840, 91), esim. *saatten* (HJ54, HTa38, HTb49); imperatiivit ovat Tarvasella päätteettömiä, esim. *antakaa* (HJ14, HTa8, HTb12). HE:ssä päätte on aina *-tte*, esim. *tulette* (HE43), *antakaatte* (HE43). Sellaisia *t*-päätteisiä muotoja kuin *sanokaat*, *laulakaat*, *kysykäät* (Renvall 1840, 82; ks. myös Lehikoinen–Kiuru 1989, 145) ei Eichenfels-käännöksissä esiinny lainkaan. Preesensin yksikön 3. persoonassa käytetään kaikissa käännöksissä jonkin verran *pi*-päätettä, joka Renvallin (1840, 91) mukaan oli yleinen itämurteissa (ks. myös Kettunen 1940, kartta 4). Tavallisimmin päätte liittyy yksitavuisiin verbivartaloihin (Lehikoinen–Kiuru 1989, 142), esim. *lyöpi* (HJ9, HTa4, HTb7, HE6), mutta satunnaisesti sitä esiintyy HJ:ssä, HTa:ssa ja HTb:ssä myös useampitavuisissa verbeissä, esim. *juokseepi* (HJ35), *todistuupi* (HTa38, HTb50).

Supistumaverbien yksikön 3. persoonan imperfektit ja konditionaalit lankeavat HTa:ssa ja HTb:ssä yhteen, koska imperfektivartalon *s:n* edelle on lisätty *i*, esim. *kun Jaakko palaisi ja rupeisi kastelemaan kukkaisiaan* (HTa24, HTb32) < *kun Paawo palasi, ja rupeisi kukkasiaan kastelemaan* (HJ36). Rapolan (1965, 328) mukaan tällaiset hyperkorrektit imperfektit ovat ”kontaminaatiomuotoja, joissa esiintyy metateesi *-si* > *-is* ja loppu-*i:n* palautus”⁷.

HTa:ssa ja HTb:ssä myös yksikön 2. persoonan **omistusliitteet** ovat *-isi*-päätteisiä, esim. *Sinun wiisauteisi* (HTa40, HTb52), sen sijaan yksikön 1. persoonan omistusliitteen päätte on vain HTa:ssa *-ini*, sillä HTb:ssä muodot on palautettu *i*-ttömiksi, esim. *ilkipilaiset ystäväini* (HTa13) > *ilkipilaiset ystäväni* (HTb18). Metateettisia omistusliitteiden päätteitä *-is* ja *-in* tavataan Kettunen mukaan Mikkelin seudun savolaismurteissa ja kaakkoismurteissa (Kettunen 1940, kartat 177 ja 178), ja sekä von Becker (1824, 171) että Renvall (1840, 274) pitivät niitä savolaisuuksina. Nikkilä (1985, 222, 280) mainitsee vanhasta kirjasuomesta metateettisten muotojen hyperkorrektit sekundaariset muodot *-ini* ja *-isi*.

3. persoonan **omistusliitteistä** Lauerma (2012, 45) toteaa, että ”1800-luvun aikana *ns:*llinen omistusliite sai tunnetusti antaa tilaa vokaalinpidentymä + *n* -tyyppiselle

6 Kieliopista poiketen HTa:ssa ja HTb:ssä päätte on aina *-iksen*, HJ:ssakin toisinaan.

7 Ilmiöstä lähemmin VVKS § 18.

possesiivisuffiksille” (ks. myös Lehikoinen–Kiuru 1989, 137–138), mutta hänen tutkimisaan suomennoksissa *Vn*-päätettä esiintyy lähinnä vain partikkeleissa. Eichenfels-käännöksissä tilanne on hieman toinen, sillä HJ:ssä itämurteinen *Vn*-päätte on lyhyeen vokaaliin päättyvissä sijoissa lähes yksinomainen. HJ:n *Vn*-päätteitä on HTa:ssa muutettu järjestelmällisesti *nsA*-muotoon, esim. *wapisewilla käsillään* (HJ6) > *wapisewilla käsillänsä* (HTa2, HTb4) 1800-luvun puolivälin kirjakielen mukaiseksi (ks. Lehikoinen–Kiuru 1989, 138). Sekä HTa:ssa että HTb:ssä on kuitenkin myös *Vn*-päätteisiä muotoja, ja etenkin adverbbit voivat saada usein kumman päätteiden tahansa, esim. *ainuastaan* (HTa1, HT3) ~ *ainuastansa* (HTa10, HTb14), *yksinään* (HTa2, HTb4) ~ *yksinänsä* (HTa4, HTb7). Myös monitavuisissa sanoissa, etenkin verbien nominaalimuodoissa, *Vn*-päätte on melko yleinen, esim. *sydämmessään* (HTa14, HTb20), *hämmästyksensä* (HTa5, HTb8), *loppumaisillaan* (HTa14, HTb19). Kuitenkin silloin kun molemmat päättevariantit olisivat mahdollisia, vain noin viidennes HTa:n ja HTb:n omistusliitteistä on *Vn*-päätteisiä. HE:ssä jakauma on jo paljon tasaisempi, sillä *nsA*-päätteiden osuus on enää vain vajaa puolet.

Kooten voi todeta, että muotopiirteiden muutokset toteutuvat Eichenfels-käännöksissä hieman toisin kuin äännepiirteiden. Kun äännepiirteet muuttuivat jokseenkin suoraviivaisesti kohti nykyomea, muotopiirteiden muutokset vaikuttavat epäjohdonmukaisilta. Kuitenkin myös niiden taustalla on Tarvasen pyrkimys mukauttaa HJ:n murreperäistä ilmaisua niin, että HTa vastaisi paremmin aikansa kirjallisia esikuvia. Pyrkinessään eroon itäisistä murrepiirteistä hän tuli suosineeksi myös sellaisia länsimurteisia piirteitä, jotka olivat 1840-luvun kirjakielessä jo väistymässä. Näin HTa ja vielä HTb:kin vaikuttavat joidenkin keskeisten muotopiirteiden suhteen jopa vanhahtavammilta kuin HJ.

3 Lauserakenteista

Varhaisnykysuomen syntaksissa on vielä koko joukko sellaisia piirteitä, joita tavataan jo vanhassa kirjasuomessa ja joita taustakirjallisuudessa tarkastellaan usein muukalaisuuk-sina (esim. Häkkinen 1994, 472–486; Lehikoinen–Kiuru 1989, 164–172). Myös Hailan (1922, 126–137) opinnäytetyössä Tarvasen kielenmuukalaisuuksia käsittelevä luku sisältää vain lauseopin ilmiöitä. Eichenfels-käännöksissäkin näitä muukalaisuuksia on, mutta niissä on myös muita lauseopin piirteitä, jotka erottavat käännöksiä nyky-suomesta ja toisistaan. Tarkastelen seuraavassa lähemmin sanajärjestystä, kieltolausetta, infiniittisiä rakenteita, passiivia ja objektin sijanvalintaa.

3.1 Sanajärjestyksestä

Koska vanhan kirjasuomen tekstit ovat suurimmaksi osaksi käännöksiä joko ruotsista tai saksasta, molempien kielten vaikutus näkyy kirjasuomen sanajärjestyksessä aina varhaisnykysuomen kaudelle asti (Häkkinen 1994, 336–338). Erityisesti subjektin ja predikaatin inversio sekä predikaatin lauseenloppuisuus ovat tällaista vierasta vaikutusta (VVKS § 41.2). Subjektin ja predikaatin inversion Häkkinen (1994, 336) toteaa kotiutuneen kirjasuomeen

niin hyvin, ”että se on ollut yleinen ilmiö vielä 1800-luvulla, myös suomeksi kirjoitetuissa alkuperäisteksteissä”. Eichenfels-käännöksissäkin on runsaasti esimerkkejä informaatiokenteeltaan tunnusmerkittömistä lauseista, joissa predikaatti on ennen subjektia. Sitaatin jälkeisessä johtolauseessa inversio toteutuu HT:ssä⁸ ja HE:ssä lähes poikkeuksetta, mutta HJ:ssä tapaa myös suoraa sanajärjestystä, etenkin jos subjekti on pronominaalinen, esim.

- (1a) ”Lapsi riepu,” **se sano** ihtekseen – –. (HJ20)
- (1b) ”Lapsi poloinen,” **ajatteli hän** – –. (HTa13)
- (1c) ”Lapsi raukka”, **sanoi hän** itseksensä – –. (HE15)

Adverbiaalilla alkavissa lauseissa inversio on hieman tavallisempaa HT:ssä kuin HJ:ssä, mutta kaikkein eniten inversiota on HE:ssä, missä pronominaalisetkin subjektit heittyvät lähes poikkeuksetta predikaattiverbin jälkeen, esim.

- (2a) Tässä hirweässä asumuksessa **poika oppi** wähitellen puhumaan – –. (HJ18)
- (2b) Tässä hirwiässä asumuksessa **oppi poika** wähitellen puhumaan – –. (HTa11)
- (2c) Tässä hirmuisessa luolassa **kaswoi nyt wieno lapsukainen** ymmärtäväiseksi – –. (HE14)
- (3a) Sitten se wähän **käweli** ympäristöllä – –. (HJ24)
- (3b) Sitten **käweli hän** wähän ympärinsä – –. (HE18)

Myös silloin kun virkkeen aloittaa sivulause, päälauseen sanajärjestys on kaikissa käännöksissä useimmiten käänteinen, esim.

- (4a) Kun hawattiin Jussin niistä ei kuolewan, **lähti rouwa** – – kotiin lapsensa luokse. (HJ12)
- (4b) Kun akka oli oikeen mieli hywissänsä, **antoi hän** toisinaan Heikin katsella tätä kuwaa – –. (HTa12)
- (4c) Kun ensin näin sitä, **tuli hän** näkywiin puitten takaa – –. (HE22)

Lauseenloppuiset predikaatit ovat yleisiä vanhassa kirjasuomessa (esim. Häkkinen 1994, 338), ja niitä tavataan myös kaikissa Eichenfels-käännöksissä. HJ:ssä predikaattiverbit ha-keutuvat lauseen loppuun etenkin sivulauseissa. Yksinkertainen finiittiverbi on lauseessa yleensä viimeisenä, mutta monijäsenen predikaatin finiittiverbi ennen infinitiiviä, esim.

- (5a) – – jossa aamurusko ja wiheiröihtewät wuoren kukkulat ihteään **kuwailiwat**. (HJ26)
- (6a) Mutta ennen kun se vielä sulosta isän nimeä **oppi soperoihtemaan** – –. (HJ5)

HTa:ssakin verbiloppuisuutta esiintyy, vaikka HJ:n sanajärjestyksiä onkin usein korjailtu, esim.

- (5b) – – jossa aamurusko ja wiheriöitewät wuoren kukkulat **kuwailiwat** itsensä – –. (HTa14)

8 Kun HTa:n ja HTb:n välillä ei ole eroja, esimerkit ovat HTa:sta.

- (6b) Mutta ennen kun hän **osaisi soperoitsea** suloista isä nimeä – –. (HTa1)

HE:ssä verbioppisuus kuitenkin taas lisääntyy, ja syynä on aivan ilmeisesti saksan sana-järjestyksen malli, niin kuin seuraavat esimerkit osoittavat:

- (6c) Mutta ennenkuin lapsi vielä isän nimeäkään **sanoa osasi** – –. (HE3)
 (7) – – mutta nyt **on** juuri sama lapsi meidät kadotukseen **wienyt**. (HE51)

Verbioppisuus ja monijäsenisten predikaattien hajoaminen vaikuttavat luonnollisesti myös objektin paikkaan lauseessa, esim.

- (8) Lapsellinen huolimattomuus on **minut** isoimpaan onnettomuuteen sysännyt. (HE37)

Vanhassa kirjasuomessa objekti sijoittuu Häkkisen (1994, 338–339) mukaan usein finiiittisen ja infiniiittisen verbin väliin, ja tällaisia tapauksia löytyy myös kaikista Eichenfels-käännöksistä. HTa:ssa kuitenkin HJ:n verbienvälisiä objekteja on siirretty melko järjestelmällisesti predikaatin jälkeen, esim.

- (9a) – – kun Paawo palasi, ja rupesi **kukkasiaan** kastelemaan. (HJ36)
 (9b) – – kun Jaakko palaisi ja rupeisi kastelemaan **kukkaisiaan**. (HTa24)

3.2 Kieltolauseet

Vanhassa kirjakielessä kongruoimaton kieltoverbi on ollut tavallinen (esim. Häkkinen 1994, 305). Eichenfels-käännöksissäkin inkongruenssitapauksia on jonkin verran, tosin vain HJ:ssä ja HT:ssä. Lähes kaikki inkongruenssitapaukset koskevat lukukongruenssia. Jos HJ:ssä ei ole lukukongruenssia, sitä ei yleensä ole HT:ssäkään, esim.

- (10a) **Ei** isäni **eikä** äitini **saata olla** paremmat. (HJ49)
 (10b) – – **ettei** isäini ja äitini **saata olla** paremmat. (HTa34)

Muutamassa tapauksessa HJ:n kongruoiva rakenne on korvattu HTa:ssa kongruoimattomalla, mutta muutettu sitten HTb:ssä taas ainakin osin kongruoivaksi, esim.

- (11a) – – jos **eiwät** imeiset **ennättäneet** hätään. (HJ11)
 (11b) – – jos **ei** ihmiset **olisi ennättänyt estämään**. (HTa6)
 (11c) – – jos **ei** ihmiset **olisi ennättäneet estämään**. (HTb9)

HJ:ssä ja HT:ssä on myös yksi constructio ad sensum -tapaus, jossa yksiköllistä subjektia seuraa monikollinen kieltoverbi: *Talonwäkikin säikahtywät* [!], **eiwätkä** tohtineet *auwasta owia* – – (HJ51, HTa12).⁹

⁹ Myös myönteisissä lauseissa subjektina olevan *wäki*-sanan kanssa esiintyy kaikissa käännöksissä monikollisia predikaatteja, esim. *Kaikki linnan wäki juoksiwat sinne ja käskiwät soittajat sisälle* (HE6). Loogisesta kongruenssista vanhassa kirjakielessä ks. Häkkinen (1994, 345–346).

Persoonakongruenssiin on ainoastaan yksi poikkeus, joka löytyy HJ:stä: *Olen minäkin tehnyt kukkasia mutta ei koskaan niin ihanoita* (HJ30). Tässä suhteessa Eichenfels-käännökset poikkeavat siis jo selvästi vanhimmasta kirjasuomesta, missä Häkkisen (1994, 305) mukaan kieltoverbin muotona oli subjektin persoonasta riippumatta usein *ei*, etenkin jos kieltoverbiin liittyy jokin partikkeli. HJ:ssä ja HT:ssä on kuitenkin joitakin tapauksia, joissa kieltoverbiä on käytetty infiniittisessä rakenteessa taipumattoman kieltopartikkelin tapaan (ks. myös Häkkinen mt., 305–306, 481), esim.

(12) Elä heitä lasta yksinään, **ei** sen **maatessakaan** – –. (HJ7)

(13) Ilolla ja ihmeellä katsellen uusia, ennen **ei nähtyjä** kappaleita – –. (HTa25)

Kieltolauseiden sanajärjestys noudattelee kaikissa Eichenfels-käännöksissä hyvin samantaisia periaatteita. HJ:ssä ja HT:ssä hieman yli puolet kaikista kieltolauseista (54 %) alkaa kieltoverbillä ja HE:ssäkin lähes puolet (45 %). Savijärven (2001, 82) tutkimassa murreaineistossa kieltoverbialkuisten kieltolauseiden osuus on kuitenkin selvästi korkeampi: lounaismurteissa 95 % ja savolaismurteissakin 60 %. Ero johtuu ainakin osin siitä, että Savijärven aineisto koostuu haastattelupuheesta, ja kieltoverbialkuisuus on ennen muuta puhutun kielen piirre (esim. Hakulinen 2012, 26; ks. myös Lindén 1963, 215).

Kieltoverbialkuisen lauseen aloittaa yleensä konjunktion ja kieltoverbin (*ettei, ellei, jottei* ym.) tai kieltoverbin ja partikkelin (*eikä, eikö, eihän* ym.) sulauma. Yleisin konjunktion ja kieltoverbin sulauma on kaikissa käännöksissä *ettei*, mutta HE:ssä *ettei*-muotoja on vain noin kolmannes siitä mitä HT:ssä. Savijärven (2001, 87) mukaan *ettei*-muodot ovat vähittäin väistyneet kirjoitetussa kielessä, minkä hän arvelee ainakin osaksi johtuvan ”itä-suomalaisen kielenkäytön osuuden kasvusta suomen kirjakielessä”. HE:ssä *ettei*-muotojen väistymistä on voinut vauhdittaa myös se, että lähtökielessä konjunktion ja kieltosanan liitot ovat tuntemattomia.

Kieltoverbin ja partikkelin liitoista ylivoimaisesti tavallisin on kopulatiivinen *eikä*, jota löytyy kaikista käännöksistä lukumääräisesti jokseenkin yhtä paljon. Myös kysyvä *eikö* esiintyy kaikissa käännöksissä, HE:ssä hieman useammin kuin HJ:ssä ja HT:ssä. *eipä*-muotoja on vain HT:ssä. Savijärven (2001, 89–90) mukaan liitteelliset kieltomuodot ovat melko tavallisia itämurteissa, lounaismurteissa sen sijaan hyvin harvinaisia, joten Eichenfels-käännökset, myös HE, nojaavat tässä suhteessa kaikki itämurteisiin.

Kieltopredikaatin osat liittyvät varsin löyhästi toisiinsa, ja siksi niiden väliin voi sijoittaa muita lauseenjäseniä (Savijärvi 2001, 99). Kun kieltoverbi aloittaa lauseen, subjektin tunnusmerkitön paikka on kieltoverbin ja kieltomuotoisen pää- tai apuverbin välissä. Harvinaisempaa on, että verbien väliin mahdutetaan useampi lauseenjäsen, mutta kaikissa Eichenfels-käännöksissä on myös esimerkkejä tällaisista tapauksista, esim.

(14) Lapsi makaa koreasti, **etkä** sinä sitä lewätessä **taija auttaa**. (HJ10)

(15) – – **eikä** silkkipään niiden suhteen **ole** mistään kotoisin. (HTa19)

(16) Nukkuuhan lapsi **etkähän** sinä sitä nukkumassa **woi auttaa**. (HE7)

Useampijäsenisissä kieltopredikaateissa myös kieltomuotoisen verbin ja infinitiivin väliin voi kiilautua muita lauseenjäseniä, esim.

- (17) Puolisoni **ei** isoon aikaan **ole** hänestä **kirjottanut** mitään wasetuista – –.
(HJ54)
- (18) Waan Heikki **ei** millään lailla **tahtonut** hänestä [!] **luopua**. (HTa18)

HJ:ssä objektikin on nostettu usein kieltomuotoisen verbin ja infinitiivin väliin, mutta HT:ssä tällaisia objekteja on siirretty infinitiivin jälkeen, esim.

- (19a) – – kun **en** tälle pitkälle ja röykkyselle matkalle **saata** sinua **ottaa** mukaani!
(HJ6)
- (19b) – – että **en** tällä pitkällä ja waikialla matkalla **saata ottaa** sinua myötäni!
(HTa2)

HE:ssä kieltomuotoinen verbi ja infinitiivi joutuvat harvemmin erilleen kuin HJ:ssä ja HT:ssä. Tämä voitaisiin nähdä jonkinlaisena osoituksena siitä, että sanajärjestys on muuttunut vähitellen kaavamaisemmaksi. Toisaalta kuitenkin vain HE:ssä on saksan mallin mukaisia ääriesimerkkejä siitä, miten infinitiivi heittyy lauseen loppuun kauas kieltomuotoisesta verbistä, esim.

- (20) Hän **ei ollut** vielä milloinkaan ukko Menradia **nähnyt** – –. (HE36)
- (21) Puolisoni **ei** kauwaan aikaan **ole** hänestä mitään tarkempaa **kirjoitanut** – –. (HE43)

HE:ssä on toinenkin lähtötekstin mukainen kieltolauseita koskeva erikoisuus, nimittäin kieltoverbin sisältävät merkitykseltään myönteiset eksklamativiset lauseet. Lausetyyppi on käytössä silloinkin, kun lähtötekstissä ei ole kielteistä rakennetta, esim.

- (22a) O kuinka **ei** äitisi **ole** iloitsewa! (HE38)
- (22b) O wie wird sich deine Mutter freuen! (HvE77)

3.3 *Infiniittiset rakenteet*

Yksi ehkä haastavimmista seikoista vielä varhaisnykysuomen kaudellakin on ollut luontevien vastineiden löytäminen lähtötekstin mutkikkaille moniverbisille predikaateille (Häkkinen 1994, 390). Eichenfels-käännöksissäkin törmää lähtökieltä jäljitteleviin kömpelöihin lauserakenteisiin, esim.

- (23) – – mutta Paawo **ei** näihin heti tahtonut wastata, silläneuwon kehottakseen pojan halua että näistä saaha selitöksen. (HJ38)
- (24) Hän päätti elääksensä ainuastaan lapsensa hoitteleminen ja yleskaswattamisen wuoksi – –. (HTa1)

Käännöksissä on kuitenkin myös jonkin verran perinnäisesti lauseenvastikkeiksi kutsuttuja infiniittisiä rakenteita. HJ:ssä, HTa:ssa ja HTb:ssä referatiivisia, temporaalisia,

nesessiivisiä ja finaalisia rakenteita on lukumääräisesti jokseenkin yhtä paljon, HE:ssä temporaalisia ja erityisesti finaalisia rakenteita on selvästi enemmän:¹⁰

Taulukko 1. Keskeisten infiniittisten rakenteiden lukumäärä HJ:ssä, HTa:ssa, HTb:ssä ja HE:ssä.

	HJ	HTa	HTb	HE
Referatiivinen rakenne	35	39	38	30
Temporaalinen rakenne	34	36	36	53
Nesessiivinen rakenne	24	22	22	24
Finaalinen rakenne	7	5	6	22

Referatiivirakenteita esiintyy Ikolan ym. (1989, 468) mukaan eniten savolaismurteissa, joskin ne ovat murteissa kaiken kaikkiaan paljon harvinaisempia kuin yleiskielessä. Eichenfels-käännöksissä referatiivirakennetta käytetään yleensä odotuksenmukaisesti sanomista, ajattelemista tai aistihavaintoa ilmaisevien verbien kanssa, mutta HJ:ssä ja HT:ssä rakenne liittyy muutaman kerran myös tällaisista verbeistä johdettuihin substantiiveihin, esim.

- (25) – – tuuven surullisen **sanoman** Jäykkäsen soassa **tulleen** haawotetuksi – –. (HJ6)
- (26) Kohta saatuansa **tiedon** Jaakonkin **olewan** täällä – –. (HTa37)

Joitakin tällaisia referatiivirakenteita on muutettu HT:ssä finiittisiksi *että*-lauseiksi; HTa:ssa esiintyy kerran myös hybridi välimuoto, jossa *että*-lause sisältää partisiipin:

- (27a) – – lohutteli hän ihteään **toiwolla**, jonkun talonwäestä **panneen** lapsen toiselle wuoteelle – –. (HJ10)
- (27b) – – lohdutellen itseensä **toiwolla**, että joku talonwäistä **panneen** lapsen toiselle wuotelle – –. (HTa5)
- (27c) – – lohdutellen itseensä **toiwolla**, että joku talonwäistä **oli pannut** lapsen toiselle wuoteelle – –. (HTb8)

Kielteisiä referatiivirakenteita, joissa referatiivimuotoa edeltää partikkelinomaisesti käytetty kieltoverbi, on kaikissa käännöksissä, HJ:ssä, HTa:ssä ja HTb:ssä tosin vain yksi tapaus kussakin. HE:ssä kielteisiä rakenteita on enemmän, ja niitä käytetään silloinkin, kun aiemmissa käännöksissä on *että*-lause, esim.

- (28a) Mutta Liisa sanoi **ettei** hän **uskaltanut** jättää lasta yksinänsä – –. (HTa4)
- (28b) Margaretha sanoi, **ei saawansa** silmänräpäkseksikään **luopua** lapsesta. (HE7)

¹⁰ Taulukossa esitetyt luvut perustuvat hakuihin, jotka on tehty fraktuuretekstien puhtaaksikirjoitetuista versioista.

HJ:ssä ja HE:ssä on myös muutaman kerran nostettu referatiivimuotoon kohdistuva kielto hallitsevan rakenteen predikaattiverbin kielloksi, jolloin kiellon vaikutusala muuttuu (vrt. VVKS § 39):

- (29a) Mutta Liisa **ei sanonut uskaltawansa** heittää lasta yksinään. (HJ9)
 (29b) Mutta Liisa **sanoi ettei** hän **uskaltanut jättää** lasta. (HTa4)
 (30) Kreiwi **ei sanonut woiwansa** nyt vielä mitään luvata – –. (HE52)

Referatiivirakenteen subjekti edustuu muutamaa harvaa poikkeusta lukuun ottamatta samoin kuin nykysuomessa. HJ:ssä subjektia ilmaistaan kuitenkin joskus pelkällä omistusliitteellä silloinkin, kun hallitseva rakenne ja referatiivirakenne ovat erisubjektisia, esim.

- (31) Sillon **olisin** ies wakuutettu **olewasi** ihanan enkelin – –. (HJ13)
 (32) **Toiwon** vielä **saawamme** tietää – –. (HJ27)

Kun hallitseva rakenne ja referatiivirakenne ovat samansubjektisia, HJ:ssä ja HT:ssä referatiivirakenteen subjektina on toisinaan *itse*-pronomini eikä omistusliite, esim.

- (33) **Luulin ihteni** olewan ainuan näin pienen koko maalimassa. (HJ45)
 (34) Tyttö **wastaisi itsensä** jo monta vuotta olleen lammaspaimenena – –.
 (HTa32)

HT:ssä on lisäksi kaksi tapausta, joissa referatiivirakennetta käytetään nykysuomen näkökulmasta poikkeuksellisesti. Ensimmäisessä tapauksessa referatiivirakenteen monikollinen subjekti on nominatiivissa, kun se on topikaalistettu hallitsevan rakenteen edelle: – – ja **aamuruskon pilwet** uskoi hän **olewan laukuilewa liekki** (HTa15). Toisessa tapauksessa referatiivimuotona käytetään A-infinitiivin lyhyempää muotoa, johon liittyy omistusliite. Häkkisen (1994, 390) mukaan tällaiset referatiivirakenteen infinitiivit olivat etenkin 1800-luvun kirjakielessä tavallisia, mutta Eichenfels-käännöksissä niitä on vain muutama, ja nekin kaikki HT:ssä:

- (35) Toiwonpa vielä **saadani** tiedon missä hänen vanhempansa asuwat.
 (HTa17, HTb24)
 (36a) – – siellä **toiwoen saawansa** ilmi – –. (HJ44)
 (36b) – – toiwoen **saadansa** ilmeen, mitkä oliwat pojan vanhemmat. (HTa30, HTb40)

Temporaalirakenteita on HJ:ssä ja HT:ssä jokseenkin yhtä paljon kuin referatiivirakenteita, HE:ssä sitä vastoin huomattavasti enemmän. HE:n temporaalirakenteille on myös tyypillistä, että edussanana on jokseenkin yhtä usein TUA-infiniitti kuin E-infinitiivin inessiivikin. HJ:ssä ja HT:ssä sitä vastoin TUA-infiniittejä on lähes kaksi kertaa niin paljon kuin *essA*-muotoja, mikä on ehkä hieman yllättävää, koska Ikolan ym. (1989, 325, 451) mukaan TUA-infiniitit ovat itämurteissakin selvästi harvinaisempia kuin *essA*-muodot. Morfosyntaksiltaan temporaalirakenteet ovat kaikissa käännöksissä jokseenkin nyky-suomen kannalla. Merkittävin ero on se, että temporaalirakenteen subjekti jää usein

kokonaan ilmaisematta. Etenkin silloin, kun hallitseva lause ja temporaalirakenne ovat samansubjektisia ja hallitsevan lauseen subjektina on yksikön 3. persoonan pronomini, subjektia ilmaiseva omistusliite jää pois, esim.

- (37) – – mitähän se wirkkaa **saatua** tiijon tästä kauhiasta tapauksesta. (HJ11)
 (38) Kauan **waallettua** – – luuli hän kaukaa näkewänsä kynttilän walon – –. (HTa14)
 (39) Mutta hän puhkesi itkuun sitä **ajatellessa**. (HE45)

Omistusliitteettömiä rakenteita on eniten HTa:ssa, josta on karsittu HJ:n omistusliitteitä; HTb:hen omistusliitteitä on kuitenkin taas lisätty jonkin verran. Tällainen vaihtelu viittaa siihen, että temporaalirakenteen käyttö ei ollut vielä täysin vakiintunutta, esim.

- (40a) Ne ihastuivat **kuultuaan** lapsen olewan pieni Heikki Jäykkänen. (HJ18)
 (40b) **Kuultua** lapsen olewan nuori Heikki Tamminen – –. (HTa10)
 (41a) – – mielensä tuli wallan pahaksi, **kuultuwa** etteiwät he olleetkaan hänen vanhempansa. (HTa34)
 (41b) – – **kuultuaan** etteiwät he olleetkaan hänen vanhempansa. (HTb45)

Kaikissa käänöksissä on myös esimerkkejä tapauksista, joissa temporaalirakenteen subjekti jää kokonaan ilmaisematta, vaikka hallitsevalla lauseella ja temporaalirakenteella on eri subjekti (temporaalirakenteen subjekti on merkitty hallitsevaan lauseeseen versaaleilla), esim.

- (42) Lapsi makaa koreasti, etkä sinä SITÄ **lewätessä** taija auttaa. (HJ10)
 (43) Kyyneleet waluiwat HÄNEN kaswoillensa, **ajateltua** että – –. (HTa29, HTb39)
 (44) Toiwon säde putosi KREIWITTÄREN sydämeen, **tunnettua** Margarethan ja **nähtyä** tytön iloisen katsannon. (HE47)

Passiivisia temporaalirakenteita, jotka ovat murteissakin hyvin harvinaisia (Lindén 1961, 204), käänöksistä löytyy vain muutama, esim.

- (45) **Tutkisteltua** heijän pahatekoja saatiin toteen ettei sillä ollut murhansyytä – –. (HJ64)

Eichenfels-käänösten **nesessiivirakenteissa** käytetään useimmiten verbejä *pitää*, *täytyy* ja *tarvitsee*, eli niitä verbejä, jotka ovat yleisimpiä sekä murreaineistoissa (Laitinen 1992, 28) että kirjasuomessa (VVKs § 39; Hakanen 2010). HJ:ssä ja HT:ssä kaikkien kolmen verbin käytössä on jonkin verran horjuntaa, mutta HE:ssä enää vain *tarvitsee*-verbiä käytetään nykysuomesta poikkeavalla tavalla.

Yleisin nesessiiviverbi on kaikissa käänöksissä *pitää*, joka on tyyppinen itämurteille (esim. Laitinen 1992, 38–41). Verbi esiintyy HJ:ssä ja HT:ssä useimmiten MA-infinitiivin

instruktiivin¹¹ kanssa, niin kuin kirjasuomessa yleensäkin (Häkkinen 1994, 367; Hakanen 2010, 8–9), mutta myös A-infinitiivi on mahdollinen. Rakenteen subjektina on usein nol-lapersoonaa, esim. – – *eikä oikeen tietänyt mitä Ø hänestä piti ajatteleman* (HTa16), mutta subjektiin voidaan viitata myös pelkällä omistusliitteellä, esim. *Kaikellamukomin pitää warottamasi ettet sille tie mitään pahaa* – – (HJ7). Ilmisubjekti on yleensä genetiivissä, esim. – – *että Heikin piti pääsemän luolastamme* – – (HJ63), mutta HJ:ssä esiintyy myös joitakin nominatiivisubjekteja, esim.

(46) – – *että hyö soittamalla piti houkuttaman linnan wäen kokoon* – –. (HJ16)

(47) *Miehet luolassa piti kauwan tehä työtä* – –. (HJ39)

Sekä HJ:ssä että HT:ssä *pitää*-verbiä käytetään joskus myös monipersoonaisen verbin tavoin (ks. myös Laitinen 1992, 47–50), esim.

(48) *Mutta worot* – – *pitävät* saaman rangastuksen pahanteoistaan. (HJ56)

(49) *Pitäisitpä* kumminkin tukkeaman kolon – –. (HTa23)

Läntinen *täytyy* (ks. Laitinen 1992, 38–41) on HJ:ssä ja HT:ssä vain hieman harvinaisempi kuin *pitää*. Se esiintyy yleensä aina A-infinitiivin kanssa, mutta HT:ssä on myös kaksi esimerkkiä *täytyy*-verbiin liittyvästä MA-infinitiivistä:

(50) Siis *täytyi* heidän *yöttemän* metsän kukella olewassa krouwissa – –. (HTa35)

(51) – – jossa hänen *täytyi oleman* siksi kun hän totisesti katui entistä elämänsä – –. (HTa45)

Monipersoonaisena *täytyy*-verbiä käytetään vain kerran HT:ssä: *Miehet luolassa täytyiwät kauan tehdä raskasta työtä* – – (HTa26; vrt. Laitinen 1992, 44–47). HJ:ssä *täytyy*-verbiin liittyy kerran subjektinomaimen sivulause, joka ilman tukipronominia on tulkittavissa nominatiiviseksi. HTa:ssa rakenne on muutettu genetiivisubjektilliseksi:

(52a) – – *että mikä* sywäntä saawuttaa, *täytyy tulla* rakastawaisesta sywämmestä! (HJ61)

(52b) – – se joka meidän sywäntä niin waikuttaa, *sen* *täytyy myös tulla* rakastawaisesta sywämmestä!. (HTa43)

Nesessiivinen *tarvitsee* on kaikissa Eichenfels-käännöksissä harvinaisen. Se käyttäytyy aina monipersoonaisen verbin tavoin, on kieltohakuinen ja suosii 1. persoonaa (ks. myös Laitinen 1992, 50–54), esim.

(53) Nyt *emme tarwihte* pelätä. (HJ18)

(54) *Minä en tarwinnut* muutta kun panna niitä maahan – –. (HTa23)

(55) – – *kaikki tarwitsiwat* nukkua – –. (HE45)

11 Sijamuodosta ks. VISK § 123.

Muita nesessiivisiä verbejä tai rakenteita käännöksissä esiintyy vain satunnaisesti – *tulee, on tehtävä, on kiittäminen* –, ja niitä käytetään aina joko nollapersoonan tai genetiivisubjektin kanssa.

Finaalirakenteita on HJ:ssä ja HT:ssä selvästi vähemmän kuin HE:ssä. Ikolan ym. (1989, 313) mukaan finaalirakenteet ovat huomattavasti yleisempiä yleiskielessä kuin murteissa, mutta HE:ssä finaalirakenteiden runsas käyttö johtuu ainakin osin lähtötekstistä. HE:ssä nimittäin HvE:n finaaliset *um zu* -rakenteet käännetään lähes poikkeuksetta finaalirakenteella, kun taas HJ:ssä ja HT:ssä käytetään myös muita vastineita, esimerkiksi E-infinitiivin instruktiivia, vrt.

- (56a) – – setzte der mitleidige Greis den Knaben, **um** sich in ein Gespräch mit ihm **einzulassen**. (HvE42)
 (56b) – – istu erokas pojan wiereen **alkaen** sen kanssa haasteen. (HJ28, HTa7)
 (56c) – – istutti sääliwä wanhus pojan wiereensä penkille **ruwetaksensa** puhelemaan hänen kanssansa. (HE22)

E-infinitiivin instruktiivi onkin HJ:ssä ja HT:ssä varsin yleinen, ja useimmiten sitä käytetään rinnasteisesti ilmaisemaan tekemisten samanaikaisuutta (ks. myös Häkkinen 1994, 394; Pokela 2005, 310–311). HE:ssä tällaisia E-infinitiivejä on huomattavasti vähemmän, mikä johtuu siitä, että lähtötekstin rinnasteiset rakenteet on ilmaistu yleensä lähtötekstin mukaisesti rinnastuskonjunktioilla, vrt.

- (57a) Eines Tages **saf** Margaretha – – **und strickte**. (HvE9)
 (57b) Yhtenä päivänä, Liisa **istu neuloen** – –. (HJ8)
 (57c) Yhtenä päivän **istui** Liisa **kutoen** sukkaa – –. (HTa4, HTb6)
 (57d) Muutaman päivän **istui** Margaretha **ja kutoi** – –. (HE6)

Muista E-infinitiivin käyttötavoista etenkin tavan ja keinon ilmaiseminen on kaikissa käännöksissä melko yleistä (ks. myös Pokela 2005, 303–305), esim.

- (58a) Kun kaikki wäki linnassa hämmästyksessä ja tuskassa **itkien** oli kokountuneet lapsen huoneeseen – –. (HTa6)
 (58b) Kaiken linnan wäen pelästyneinä ja hämmästyneenä **itkein** ja **walittaen** lapsen kammarissa koossa **ollen** – –. (HE8)

HTa:ssa E-infinitiiviä käytetään myös kontrastoivasti (ks. myös Pokela 2005, 313–315): – – *silloin eiwät ottaneet häntä mukaansa, **luwaten** hänen toisen kerran pääsewän* – – (HTa13).

3.4 Passiivi

Eichenfels-käännösten passiivilauseissa on vielä jonkin verran jälkiä vanhalle kirjasuomelle tyypillisistä rakenteista. Passiivin infinitiivi (esim. Häkkinen 1994, 467) esiintyy vain kerran – *Kultaa ja hopeata minulla ei ole warastettaa* – – (HE21) – eikä monipersoonaisesta passiivista (esim. Häkkinen mt., 468) ole jäljellä kuin joitakin satunnaisia viitteitä, esim.

- (59) Sillon **olisin** ies **wakuutettu** olewasi ihanan enkelin – –. (HJ13)
 (60) Mutta **minä olen** itsekin **wartioitu!** (HTa13)
 (61) – – että **kreiwi oli** pahoin **haawoitettu** – –. (HE4)

Yleensä lähtötekstin monipersoonaiset passiivit on korvattu jollain aktiivisella rakenteella, esim. *kaikki hywyys tulee palkituksi* (HE52 < *so wird auch alles Gute belohnt* HvE104). Passiivilauseiden objektit eroavat jonkin verran nykysuomesta, sillä persoonapronominit ovat yleensä nominatiivimuotoisia silloin, kun ne esiintyvät totaaliobjekteina, esim.

- (62) – – että **hän** ainuastansa pantiin ojennushuoneeseen – –. (HTa45)
 (63) – – **hän** tuomittiin kuitenkin ikuiseen wankeuteen. (HE52)

Nominatiivin käyttö voi hämärtää objektin ja subjektin rajaa esimerkiksi sellaisissa tapauksissa kuin *Hän oli puettu walkoisella hameella* (HTa32; ks. myös Häkkinen 1994, 479).

Merkittävin ero Eichenfels-käännösten ja nykysuomen passiivilauseiden välillä koskee ablatiiviagentteja. Vielä 1800-luvun alkupuolen kieliopeissa (esim. von Becker 1824, 226) ablatiiviagentti katsottiin suomen kielen ilmaisuvaroihin kuuluvaksi rakenteeksi (Itkonen-Kaila 1992, 137), ja vasta Koskinen (1860, 9) leimasi sen muukalaisuudeksi. Eichenfels-käännöksistä vain HJ:ssä ja HT:ssä esiintyy ablatiiviagentteja ja niissäkin harvakseltaan. Taustalla on yleensä lähtötekstin *von*-agentti, joka ilmaisee verbin toiminnan elollisen – usein inhimillisen – toimijan tai elottoman aiheuttajan, esim.

- (64) Sill' aikana wiettiin lapsi **woroilta**. (HJ47)
 (65) Hänen pieni majansa, jonka katto oli yleensä peitetty **wiinapuun tuuhewilta oksilta** – –. (HJ26)

Ablatiiviagentin vakiintuneisuudesta kertoo se, että sitä käytetään väliin silloinkin, kun lähtötekstissä ei ole agenttia, esim.

- (66a) – – das Kind sey geraubt worden. (HvE13)
 (66b) – – lapsi oli **worolta** wiety. (HJ11)
 (66c) – – lapsi ja tawara oli **woroilta** wiety. (HTa5)

Toisaalta kuitenkin jo HJ:ssä ja HT:ssä on myös tapauksia, joissa lähtötekstin agentillinen passiivirakenne on käännetty aktiivilauseella, esim.

- (67a) – – das Kind sey vornehmen Aeltern **von den Räubern** geraubt worden. (HvE41)
 (67b) – – että worot olivat warastaneet lapsen joilta kuilta yläisiltä wanhemmilta. (HJ27)
 (68a) – – einsame Fußsteige, die nur **von Alpenhirten und Gemsjägern** besucht wurden. (HvE71)
 (68b) – – yksinäisiä polkuja, joita waan paimenet eli joku lintumies kuleksi. (HTa31)

Saksan kielen mallia noudatellen HJ:ssä ja HT:ssä esiintyy joitakin appositionomaisesti käytettyjä passiivisia partisiippeja, joihin saattaa liittyä myös ablatiiviagentti, esim.

- (69) -- ja lähtivät taas waeltamaan, **saatetut yheltä paimenpojalta**, joka --.
(HJ49)
- (70) Jos saat kasvaa, **wietelty woroilta**, ilman opetusta --. (HTa7)

Agentillisten rakenteiden korvaaminen aktiivilauseilla ja ablatiiviagenttien puuttuminen HE:stä, joka käänöksistä kuitenkin kaikkein tarkimmin noudattelee lähtötekstin rakenteita, kertovat ablatiiviagentin vähittäisestä väistymisestä 1800-luvun jälkipuoliskolle tullessa. Ablatiiviagenttien rinnalla esiintyi jo Agricolan kielessä myös harvakseltaan agenttipartisiippeja tai niitä muistuttavia rakenteita (Itkonen-Kaila 1992, 140–142; Koivisto 2005, 161–162). Eichenfels-käänöksissäkin agenttipartisiippeja on jonkin verran. HJ:ssä ja HT:ssä on kummassakin vain yksi esimerkki, mutta se on kiinnostava siksi, että lähtötekstissä taustalla on aktiivinen rakenne:

- (71a) Und wer hat dieses große, große schöne Gewölbe da oben gebaut --.
(HvE60)
- (71b) **Kennenkä rakentama** on tämä kauhea awaruus --. (HJ38)
- (71c) **Kennenkä rakentama** on tuo kauhia awaruus yläällä --. (HTa26)

Tällainen agenttipartisiipin itsenäinen käyttö viittaa siihen, että rakenteen on täytynyt olla itäisen murretaustan omaavalle Tarvaselle tuttu (vrt. Koivisto 2005, 163). HE:ssä agenttipartisiippeja on enemmän, ja niitä käytetään usein HJ:n ja HT:n ablatiivi- ja lähtötekstin *von*-agentin asemesta, esim. (vrt. esim. 77 ja 79)

- (72a) -- das Kind sey vornehmen Aeltern **von den Räubern** geraubt worden.
(HvE41)
- (72b) Hän arwaisi kohta että tämä lapsi oli **woroilta** warastettuna joilta kuilta ylhäisiltä wanhemmilta. (HTa24)
- (72c) Hän arwasi heti, lapsen olewan ylhäisistä wanhemmista ja **ryöwärien warastaman**. (HE21)
- (73a) Der Eingang dazu war **von Felsentrümmern und verwachsenen** Dornen so gut versteckt, daß --. (HvE24)
- (73b) Reikä -- oli niin **peitetty loheneilta kallion kappaleilta ja kaikenlaisilta wesoilta** ettei --. (HJ17)
- (73c) Sen suu oli niin **kiwiraunioin ja yhteenkaswanein orjantappuroin peittämä**, ettei --. (HE12–13)

Koiviston (2005, 165) mukaan agenttipartisiippi onkin rakenteena omaperäinen, ja kirjakielessä sen käyttö on lisääntynyt, kun agentillisten passiivilauseiden vierasperäisyyteen on havahduttu ja ablatiiviagentin sisältäville rakenteille on etsitty suomenkielisiä vastineita (ks. myös Häkkinen 1993, 140–141). HE on hyvä esimerkki tästä kehityksestä.

3.5 Objektin sijat

Häkkisen (1994, 361–362) mukaan objektin sijanvalinta noudattelee vanhassa kirjakiellessä yleensä samoja periaatteita kuin nykysuomessa, joskin ”oudon näköisiä objekteja on vielä runsaasti 1800-luvunkin kielessä”. Tämä pätee myös Eichenfels-käännöksiin, ja etenkin Tarvasen käännöksissä objektin sijanvalinta on vielä vakiintumatonta. Esimerkiksi HJ:ssä objekti on usein partitiivissa silloin, kun nykykielen näkökulmasta totaaliobjekti olisi odotuksenmukainen, ja HT:ssä näitä rajaaviksi tulkittavien verbien partitiiviobjekteja onkin muutettu melkeinpä systemaattisesti totaaliobjekteiksi, esim.

- (74a) Hän **sinua** pelasti luolasta – –. (HJ42)
 (74b) Hän on se joka pelasti **sinun** luolasta – –. (HTa29)
 (75a) Kun waras on wanha, niin **sitä** tappaa rampakin. (HJ63)
 (75b) – – niin **hänen** tapaa [!] rampakin – –. (HTa44)

Rajahakuisten verbien jaolliset ja jaottomat objektit ovat HJ:ssä yleensä partitiivissa, mutta HT:ssä niitäkin vastaa useimmiten totaaliobjekti, esim.

- (76a) Heitä seurasi yhet rattaat, joilla kuletettiin **heijän arkuja** – –. (HJ62)
 (76b) – – joilla kuljetettiin **wordin arkut** – –. (HTa44)
 (77a) – – wielä ennen, ehkä lähellä olewata kuolema hetkeänsä soisi tapaawansa **puolisotaan**. (HJ6)
 (77b) – – soisi tapaawan **puolisonsa**. (HTa2)

Totaaliobjektin saavat HT:ssä usein myös rajapakoisiksi tulkittavien verbien jaottomat objektit, jotka HJ:ssä ovat partitiivissa, esim.

- (78a) Wanhurskautesi on holhonut **tätä lasta**. (HJ48–49)
 (78b) – – olet holhonut **tämän lapsen**. (HTa34)
 (79a) Se olisi jo männyt lapsen luokse, mutta toiset **häntä** estiwät. (HJ11)
 (79b) – – mutta toiset palkalliset pilaten estiwät **hänen**. (HTa5)
 (80a) – – että **sitä suurta loistawata lamppua**, kututaan auringoksi – –. (HJ29)
 (80b) – – että **se suuri loistawa ja kirkas lamppu** kutsutaan auringoksi – –. (HTa19)

Totaaliobjekti esiintyy HT:ssä jopa kieltolauseissa, vaikka jo von Becker (1824, 200) totesi kieliopissaan, että kieltolauseen objekti on aina partitiivissa,¹² esim.

- (81) – – etten luultawasti millonkaan enää saa nähdä **lapseni**. (HTa37)
 (82) – – niin kauan kun eiwät taitanut elättää **itsensä**. (HTa46)

HJ:ssä noin 70 % kaikista nominaalisista objekteista on partitiivissa, kun taas HT:ssä

12 Von Beckerin käyttämän terminologian mukaan ”infinitiivissä”.

niiden osuus on laskenut noin 20 %:iin¹³. HE:ssä sijojen jakauma on huomattavasti tasaisempi: partitiiviobjekteja on noin 40 % ja totaaliobjekteja noin 60 %. VVKs:n mukaan (§ 27) partitiiviobjektien osuus on Agricolan kielessä 36 %, 1600-luvun saarnateksteissä 43 % ja nykykielisessä asiaproosassa 58 %. Näiden lukujen valossa partitiiviobjektien osuus on ollut kautta kirjasuomen tasaisessa kasvussa. Eichenfels-käännösten luvut puhuvat kuitenkin toista, sillä HJ ylittää partitiiviobjektien määrässä nykykielisen asiaproosankin (ks. Hakulinen & Karlsson 1979, 182), HE vastaa lähinnä 1600-luvun saarnatekstejä ja HT on lähimpänä Agricolan kieltä. Vaikka aineistot eivät olekaan täysin vertailukelpoisia, ne osoittavat ainakin sen, että HT on objektien suhteen vanhakantainen. Tähän viittaavat myös passiivilauseitten päätteettömät totaaliobjektit (ks. myös ed. 3.4), esim.

(83) – – että **hän** käsiteltäisi niin helposti kun mahdollinen oli. (HTa45)

(84) – – kun **hän** wiettiin pois – –. (HTa45)

On vaikeaa löytää mitään selvää syytä sille, miksi partitiiviobjektit ovat HJ:ssä selvästi yliedustettuina, sillä esimerkiksi rajallisten verbien jaolliset objektit ovat lähes poikkeuksetta partitiivissa myös silloin, kun lähtötekstin määräinen artikkeli viittaisi kvantitatiiviseen definiittisyyteen. Eikä selvää syytä löydy sillekään, miksi totaaliobjektit ovat HT:ssä yliedustettuja ja miksi esimerkiksi HJ:n rajahakuisten verbien partitiiviobjektit on HTa:ssa muutettu usein totaaliobjekteiksi, vaikka konteksti, lauserakenne ja predikaattiverbi säilyvät samoina. Ainoaksi selitykseksi jääkin se, että objektin sijanvaihtelun semanttiset ulottuvuudet eivät olleet vielä vakiintuneet.

3.6 Kokoavasti

Lauserakenteiden perusteella Eichenfels-käännöksistä ei piirry kovin selvää kuvaa, eikä minkäänlaista suoraviivaista kehityskaarta ole mahdollista hahmotella. HJ:n lauserakenteet ovat monesti etenkin sanajärjestykseltään etäämpänä nykysuomesta kuin HTa tai HTb. Toisaalta taas HT-käännöksissä on esimerkiksi huomattavasti enemmän inversiota kuin HJ:ssä. Kaiken kaikkiaan lauserakenteissa – ainakin niissä, joita edellä on tarkasteltu – on vielä varsin paljon vaihtelua ei pelkästään käännösten välillä, vaan myös kussakin käännöksessä. Tämän perusteella lauserakenteet vaikuttavat vielä jossain määrin vakiintumattomilta, mikä ei sinänsä ole yllättävää, ilmestyyhän ensimmäinen pelkästään lauseoppia käsittelevä suomen kieliopin esityskin vasta 1860 (Koskinen 1860). Lauserakenteita perattiin pikku hiljaa muukalaisuuksista, mutta kehitystä hidasti omalta osaltaan sellainen vieraisiin lausemalleihin nojaava käännöskirjallisuus, josta HE on esimerkki. Siksi lauserakenteita säätelevät normit pääsivät vakiintumaan vasta Jahnssonin (1871) ja Setälän (1880) lauseoppien pohjalta.

13 HTb:ssä joitakin totaaliobjekteja on muutettu takaisin partitiiviin, esim. *soisi tapaawan puolisonsa* (HTa2) > *soisi tawata puolisotansa* (HTb4), joten partitiiviobjektien osuus on HTb:ssä jonkin verran suurempi kuin HTa:ssa.

4 Lopuksi

Olen tarkastellut Christoph von Schmidin ”kasvattavan ja opettavan kertomuksen” (Lehtonen 1981, 38–41) *Wie Heinrich von Eichenfels zur Erkenntniß Gottes kam* (1817) neljää suomennosta, jotka ovat ilmestyneet vuosien 1836 ja 1864 välillä eli keskellä varhaisnykysuomen kiivainta kehityskautta. Ensikäännös, sen uusi laitos vuodelta 1846 ja uuden laitoksen uusi painos vuodelta 1862 ovat kaikki Otto Tarvasen käsialaa, joten näiden käännösten vertailussa piirtyy kuva varhaisnykysuomen kehityksestä ainoastaan yhden suomentajan näkökulmasta. Suhteuttamalla yhden kääntäjän kielellisiä valintoja aikakauden keskeisiin kieliopillisiin esityksiin ja murreaineistoihin avautuu käännösten kautta kuitenkin laajempi näkökulma varhaisnykysuomen kehitykseen (ks. myös Lauerma 2008, 356). Aineistoa täydentää vuonna 1864 ilmestynyt tuntemattoman tekijän laatima uudelleenkäännös, joka tarjoaa etenkin äänne- ja muotopiirteiden tarkasteluun ajantasaisempaa aineistoa kuin Tarvasen käännöksen vanhakantaiseksi jäänyt vuoden 1862 painos.

Vertailun pohjana on laaja tekstiaineisto – käännösten sanemäärä vaihtelee vajaasta yhdeksästä hieman yli kymmeneen tuhanteen – ja tarkasteltavana on kielenpiirteitä äänne-, muoto- ja lauseopin alalta. Laajan aineiston avulla on mahdollista saada tietoa verrattavien kielenpiirteiden yleisyydestä, ja kun verrataan kielen eri tasojen ilmiöitä tekstiaineistossa, joka kattaa lähes kolmenkymmenen vuoden ajanjakson, voidaan kielen eri tasojen kehitystä verrata myös ajallisesti. Tutkittujen Eichenfels-käännösten perusteella syntyy eriytynyt kuva varhaisnykysuomen kehityslinjoista. Äännepiirteet näyttävät vakiintuneen melko nopeasti, mutta muotopiirteissä itä- ja länsimurteiden välistä tasapainoa jouduttiin hakemaan pidempään (ks. myös Lauerma 2004). Lauseopin alalla yhteisen normin hahmottuminen kesti pisimpään. Taitavimmat kirjakielenkäyttäjät olivat päässeet pikku hiljaa eroon vanhan kirjasuomen muukalaisuuksista, mutta käännöskirjallisuudessa ne säilyivät vielä pitkään.

Lähteet

Aineistolähteet

- HE = *Kuinka Henricki von Eichenfels oppi Jumalaa tuntemaan. Kertomus lapsille ja lastenystäwille.* Suomenkos 8:nesta saksalaisesta painoksesta. Helsingissä, P. Th. Stolpen kustannuksella, 1864.
- HvE = *Wie Heinrich von Eichenfels zur Erkenntniß Gottes kam. Eine Erzählung für Kinder und Kinderfreunde.* Von dem Verfasser der Ostereyer. Landshut, 1817, in der Krüll'schen Buchhandlung.
- HJ = *Nuoruuwen Sywän, taikka Kuinka Heikki Jäykkänen oppi Jumalata tuntemaan. Lapsille ja Lastenystäwille.* Suomentama. Helsingissä. Painettu J. C. Fenckellin ja Pojan luona, 1836.
- HTa = *Kertomus kuinka Heikki Tamminen oppi Jumalata tuntemaan ja rakastamaan. Hyödyksi yhteiselle kansalle.* Mukailema O. T. Helsingissä, A. W Gröndahlin prantistia, 1846. A. G. Öhmanin kustannuksella.
- HTb = *Kertomus kuinka Heikki Tamminen oppi Jumalata tuntemaan ja rakastamaan. Hyödyksi yhteiselle kansalle.* Mukailema O. T. Toinen painos. Porwoossa, G. L. Söderström'in kirjapainossa, 1862. Omalla kustannuksella.

Arkistolähteet

Valtionarkisto, Helsinki

Sensuurikomitean arkisto: tarkastettavan kotimaisen kirjallisuuden diaarit 1832–1836.

Tutkimuskirjallisuus

- BECKER, REINHOLD VON 1824: *Finsk grammatik*. Bibel-Sällskapets Tryckeri, Åbo.
- BRUMMER-KORVENKONTIO, MARKUS 2000: *Lapsuuden kirjat Suomessa 1799–1899. Barndomens böcker i Finland 1799–1899*. Helsingin yliopiston kirjasto ja C. Hagelstamin antikvaarinen kirjakauppa, Helsinki.
- CREUTZ, URSULA 2004: *Christoph von Schmid 1768–1854. Leben, Werk und Zeitgenossen*. Anton H. Konrad Verlag, Weißenhorn.
- HAILA, V. A. 1922: *Otto Tarvanen suomen kielen käyttäjänä*. Painamaton opinnäytetyö. Suomen kielen laitos, Helsingin yliopisto.
- 1923: Otto Tarvasen suomenkielestä. *Virittäjä* 27, 49–57.
- HAKANEN, AIMO 2010: Nominaalimuotojen käytöstä Antero Vareliuksen asiaproosassa. SIRKKA SAARINEN, KIRSTI SIITONEN ja TANJA VAITTINEN (toim.): *Sanoista kirjakieliin. Juhlakirja Kaisa Häkiksielle 17. marraskuuta 2010*, 3–18. SUST 259. SUS, Helsinki.
- HAKULINEN, AULI 2012: Näkökulmia suomen kieltolauseen sanajärjestyksen määräytymiseen. *Tallinna Ülikooli Eesti Keele ja Kultuuri Instituudi Toimetised* 14, 20–44. Tallinna Ülikooli Kirjastus, Tallinna.
- HAKULINEN, AULI – KARLSSON, FRED 1979: *Nykysuomen lauseoppia*. SKST 350. SKS, Helsinki.
- HÄKKINEN, KAISA 1993: Ongelmoita oppimia. ULLA-MAIJA KULONEN (toim.): *Festschrift für Raija Bartens zum 25.10.1993*, 129–148. SUST 215. SUS, Helsinki.
- 1994: *Agricolasta nykykieleen*. WSOY, Helsinki.
- IHONEN, MARKKU 2003: Suomalainen lastenkirjallisuus 1800-luvulla. LIISI HUHTALA, KARL GRÜNN, ISMO LOIVAMAA ja MARIA LAUKKA (toim.): *Pieni suuri maailma. Suomalaisen lasten- ja nuortenkirjallisuuden historia*, 12–19. Tammi, Helsinki.
- IKOLA, OSMO – PALOMÄKI, ULLA – KOITTO, ANNA-KAISA 1989: *Suomen murteiden lauseoppia ja tekstikielioppia*. SKST 511. SKS, Helsinki.
- ITKONEN-KAILA, MARJA 1992: »Ja Jerusalem pite tallattaman Pacanoilda». Ablatiiviagentti ja sen perilliset Agricolasta uuteen raamatunsuomennokseen. *Virittäjä* 96, 137–164.
- JAHNSSON, A. W. 1871: *Finska Språkets Satslära. För skolornas behof*. Utgifvarens förlag, Finska litteratursällskapets tryckeri, Helsingfors.
- KETTUNEN, LAURI 1940: *Suomen murteet. Murrekartasto*. SKST 188. SKS, Helsinki. Saatavissa <http://kettunen.fnhost.org/?i=1>. [Viitattu 25.3.2019.]
- KIURU, SILVA 2000: Painosten vertailu 1800-luvun kirjasuomen tutkimuskeinona. MATTI PUNTTILA, RAIMO JUSSILA ja HELENA SUNI (toim.): *Pipliakiielestä kirjakiieleksi*, 117–133. Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- KOIVISTO, JOUKO 1990: *Suomen murteiden refleksiivitaivutus*. SKST 532. SKS, Helsinki.
- KOIVISTO, VESA 2005: Monikasvoinen -mA ja suomen agenttipartisiipin tausta. ILONA HERLIN ja LAURA VISAPÄÄ (toim.): *Elävä kielioppi. Suomen infinittisten rakenteiden dynamiikkaa*, 146–172. SKST 1021. SKS, Helsinki.
- KOSKINEN, YRJÖ 1860: *Finska Språkets Satslära*. J.W. Lilja, Åbo.
- KUIVASMÄKI, RIITTA 2007: ”Lainalla täytyy alottaa” – nuorisokirjallisuuden suomennokset. H. K. RIIKONEN, URPO KOVALA, PEKKA KUJAMÄKI ja OUTI PALOPOSKI (toim.): *Suomennoskirjallisuuden historia I*, 280–295. SKS, Helsinki.
- LAITINEN, LEA 1992: *Välttämättömyys ja persoona. Suomen murteiden nesessiivisten rakenteiden semantiikkaa ja kielioppia*. SKST 569. SKS, Helsinki.
- LAUERMA, PETRI 2004: Aluemurre vai murteiden yhdistelmä – keskustelu kirjakielen perustasta 1800-luvun alkupuolella. KATJA HUUMO, LEA LAITINEN ja OUTI PALOPOSKI (toim.): *Yhteistä kieltä*

- tekemässä, 136–176. SKS, Helsinki.
- LAUERMA, PETRI 2008: Varhaisnykysuomen morfologinen etäännyminen vanhasta kirjasuomesta etenkin Jakob Johan Malmbergin tuotannon valossa. *Virittäjä* 112, 355–381.
- 2012: *Kristityn vaellus varhaisnykysuomen merkinnässä. Jakob Johan Malmbergin suomenosten kielellinen kehitys 1800-luvun kirjasuomen murroksessa*. Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisuja 31. Kotimaisten kielten keskus, Helsinki. Saatavissa http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk31/kristityn_vaellus_varhaisnykysuomen_merkinnassa.pdf. [Viitattu 25.3.2019.]
- LEHIKONEN, LAILA – KIURU, SILVA 1989: *Kirjasuomen kehitys*. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, Helsinki.
- LEHTONEN, ULLA 1981: *Lastenkirjallisuus Suomessa 1543–1850*. Suomen nuorisokirjallisuuden instituutin julkaisuja 1. Suomen nuorisokirjallisuuden instituutti, Tampere.
- LINDÉN, EEVA 1961: Temporaalirakenne suomen murteissa. *Virittäjä* 65, 194–210.
- 1963: Kieltolauseen sanajärjestyksestä suomen kirjakielissä. *Virittäjä* 67, 214–225.
- LÖNNROT ELIAS 1841: Bidrag till Finska Språkets Grammatik. *Suomi* 1841, 11–39.
- NIKKILÄ, OSMO 1985: *Apokope und altes Schriftfinnisch. Zur Geschichte der i-Apokope des Finnischen*. Drukkerij van Denderen B.V., Groningen.
- PANTERMÖLLER, MARKO 2010: *Der finnische Abessiv: ein Kasus zwischen spontanem Wandel und gezielter Sprachplanung*. Veröffentlichungen der Societas Uralo-Altaica 80. Harrassowitz Verlag, Wiesbaden.
- POKELA, HANNA 2005: Kirjakieltä kehittäen – Lönnrotin 2. infinitiivin instruktiivi. ILONA HERLIN ja LAURA VISAPÄÄ (toim.): *Elävä kielioppi. Suomen infiniittisten rakenteiden dynamiikkaa*, 292–317. SKST 1021. SKS, Helsinki.
- RAPOLA, MARTTI 1965: *Suomen kirjakielen historia pääpiirteittäin I. Vanhan kirjasuomen kirjoitus- ja äänneosan kehitys*. SKST 197. SKS, Helsinki.
- RENVALL, KUSTAA 1840: *Finsk Språklära Enligt den rena Vest-Finska, i Bokspråk vanliga Dialecten*. Christ. Ludv. Hjelt, Åbo, på eget förlag.
- SAVIJÄRVI, ILKKA 2001: Kieltoverbialkuiset lauseet itämerensuomalaisissa kielissä. MARJATTA PALANDER (toim.): *Agricolasta Inkeriin. Juhlakirja Ilkka Savijärven 60-vuotispäiväksi*, 79–111. *Studia Carelica humanistica* 17. Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta, Joensuu.
- SETÄLÄ, E. N. 1880: *Suomen kielen lause-oppi. Oppikirjan koe*. K. E. Holm'in kustannuksella, Helsinki.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SKST = Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia.
- SUS = Suomalais-Ugrilainen Seura.
- SUST = Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia.
- VISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. SKST 950. SKS, Helsinki. Verkkoersio. Saatavissa <http://scripta.kotus.fi/visk>. [Viitattu 25.3.2019]
- VVKS = *Virtuaalinen vanha kirjasuomi > Kielioppi 1500–1600*. Saatavissa http://www.helsinki.fi/vvks/1500_1600.html. [Viitattu 25.3.2019.]

MARJA JÄRVENTAUSTA: Entwicklungstendenzen im frühen Neufinnisch am Beispiel von vier finnischen Übersetzungen von Christoph von Schmid's Heinrich von Eichenfels (1817)

Die Etablierung des Schriftfinnischen geschah in einer relativ kurzen Zeit während der Periode des sog. frühen Neufinnisch (ca. 1810–1880). In diesem Artikel wird am Beispiel von vier finnischen Übersetzungen von Christoph von Schmid's Erzählung *Wie Heinrich von Eichenfels zur Erkenntniß Gottes kam* (1817) auf die Instabilität und die Entwicklungstendenzen des Schriftfinnischen im phonologischen, morphologischen und syntaktischen Bereich eingegangen. Die Erstübersetzung aus dem Jahr 1836 sowie ihre Neubearbeitung (1846) und deren Neuauflage (1862) stammen aus der Feder von Otto Tarvanen, während der/die Verfasser/in der Neuübersetzung vom Jahr 1864 unbekannt ist. Die Übersetzungen enthalten jeweils 9 000 bis 10 000 laufende Wortformen.

Im Mittelpunkt des Übersetzungsvergleichs stehen phonologische, morphologische und syntaktische Unterschiede zwischen den Übersetzungen, mit deren Hilfe Entwicklungstendenzen im Schriftfinnischen festgehalten werden können. Anhand der untersuchten sprachlichen Phänomene kann festgestellt werden, dass sich die Phonologie relativ schnell etabliert hat, während in der Morphologie einige ost- und westdialektale Formen noch etwas länger in Konkurrenz zueinander standen. Die syntaktische Norm etablierte sich nur zögerlich, nicht zuletzt deswegen, weil durch (schlechte) Übersetzungen syntaktische Entlehnungen weit verbreitet waren.

Marja Järventausta
marja.jarventausta@uni-koeln.de
Institut für Skandinavistik/Fennistik
Albertus-Magnus-Platz
50923 Köln, Saksu